

ПРОБЛЕМАТИКА «ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ» У ПСИХОЛОГІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ

У статті здійснено теоретичний аналіз становлення поняття “життєвий шлях” у психологічному дослідженні. Простежено підходи до його визначення, функцій і структури в рамках різних вітчизняних і зарубіжних шкіл. Запропоновано розмежовувати концепції життєвого шляху особистості, поділивши їх на три групи. У першій життєвий шлях розуміється об'єктивним етапом розвитку людини – надбудовою над соціальними циклами і біологічним онтогенезом. У другій – продуктом свідомості, в якому відображене життя самої людини. До третьої групи було віднесено підходи, в яких життєвий шлях усвідомлюється спрямованою активністю індивіда до власного життя у його цілісності. При цьому суб'єктивна картина життєвого шляху розуміється продуктом усвідомлення особистістю власного життя як певної цілісності в процесі його проживання.

Ключові слова: *життєвий шлях, життєдіяльність, особистість, свідомість, діяльність, подія, життєвий вибір, спосіб життя.*

*«Господи, ни охнуть, ни вздохнуть,
Дни летят в небесной круговерти.
Жизнь – тропинка от рождения к смерти,
Смутный скрытый одинокий путь...»*

Е. Рязанов

Кожна людина у процесі власного життя створює його історію. Вона пов'язується з тими чи іншими суспільно-історичними подіями – Чорнобильська катастрофа, «перебудова», Майдан, війна і т. і., з локальними подіями, які відіграли суттєву роль в житті індивіда – вступ або не-вступ до ВНЗ, кохання, втрата близької людини й ін., з вчинками особистості, які можуть мати суспільне значення – перемога на Олімпійських іграх, фарбування у кольори національного прапора шпилью висотки в центрі столиці країни, з якою йде неоголошена війна, а можуть жодним чином не торкатися суспільства – заступитися за слабку людину, навіть просто сказати керівникові «ні». Вказане формує особистість. Як писав С. Рубінштейн – «людина лише остільки і є особистістю, оскільки має власну історію» [32, с. 643]. Така індивідуальна історія, біографія не тільки є джерелом знань про особистість, але й являє собою предмет психологічного вивчення – життєвий шлях.

Але, що таке життєвий шлях у психологічному розумінні? Елемент структури особистості чи її специфічна діяльність? Можливо життєвий шлях – це лише образ у свідомості людини чи все ж соціальне явище, або, взагалі, інструмент дослідницької діяльності? Він формується, задається на певних етапах філо- / онтогенезу чи завжди у людини був і є? Життєвий шлях складається чи я його складаю? Якщо складаю, то з чого – з різних історій-нарративів, чи з дій та вчинків? Однозначних відповідей на ці питання на сьогодні й досі не існує.

У нашому повсякденні через твори культури, насамперед мавсової, закріпилися такі слова і вирази як: «чужа / своя колія» (В. Висоцький), «мій шлях» (Ф. Сінатра), «дорога без кінця» (А. Асадуллін), «дороги, які ми вибираємо» і «шляхи долі» (О. Генрі), «дорога» (Ф. Фелліні), «світлий шлях» (Г. Александров), «життєвий і творчий шлях ..», «шлях до дому» («Одисея») й ін. Основна метафора – життя людини це дорога, вона може бути визначеною долею, її можна обрати або знайти, її можна оцінити, мислити, підвести підсумки, якщо озирнутися у власне минуле, її можна прокласти тощо. Ми періодично і часто у буденності стикаємося з ситуаціями, коли усвідомлення власного життя допомагає приймати ті чи інші рішення.

Проаналізувавши значний обсяг літератури, присвяченої проблемам життєвого шляху, ми зібрали немало визначень даного поняття, про які буде вказано нижче. В усіх них розкривається той чи інший бік терміну «життєвий шлях», та чи інша особливість, прояв, складова. При аналізі визначень варто виходити з того, що будь-яке поняття означає, пояснює, описує те чи інше явище психічного життя. Тобто тут повинна міститися відповідь на питання – для опису, пояснення, означення чого потрібно вводити у психологію новий термін «життєвий шлях»? Що такого є у психічному житті людини, для чого не підходять існуючі поняття?

Будь-яка людина живе, тобто: як біологічний організм – самооновлюється, самовідтворюється і саморегулюється, як соціальна істота – взаємодіє, вступає у відносини з іншими людьми, соціальними спільнотами, культурою. Але людина також і усвідомлює, сприймає, ставиться, переживає власне життя (й життя інших людей) як щось ціле, діє у ньому як у певній цілісності, змінює, вибудовує його як ціле. Вочевидь, таке усвідомлення впливає на саму людину і її життя, й, разом з тим, її активність відносно власного життя як цілісності впливає на це усвідомлення, й також, фіксується у соціальному житті. Для означення описаних явищ психічного життя людини (активності і усвідомлення) й вводяться поняття «життєвий шлях» та «суб'єктивна картина життєвого шляху».

Систематичні вивчення життєвого шляху у психології почалися на початку ХХ століття. У 1906-1909 рр. Г. Хейманс [1] досліджуючи

особистість зібрав більше 100 біографій, на основі яких¹, використовуючи статистичні методи обробки даних, виділив такі універсальні характеристики як емоційність, активність, дратівливість – реактивність. У 1918 році М. Рибніков [11] у Москві публікує програмну статтю «Біографічний метод в психології». В якості першочергової проблеми науковець висуває систематичне вивчення і накопичення біографій, виділяючи в них історію «самої душі, її вражень, потрясінь й уподобань». На організаційному рівні він запропонував створення Біографічного інституту, основним завданням якого було б збереження біографій і створення життєписів різних соціальних шарів – робітників, службовців, купців тощо, а також виявлення спільного у психічному житті різних вікових груп цих шарів – сільських школярів, гімназісток, підлітків.

Таким чином, вивчення “об’єктивної” історії життя стає інструментом дослідження особистості і її психічного розвитку.

В дослідженнях Ш. Бюлер у 20-30 рр. вперше було сформульовано термін «життєвий шлях» [2], структурними одиницями якого визначалися події – внутрішні і зовнішні. Головною рушійною силою розвитку особистості, будівництва нею власного життєвого шляху було визначено інтенцію до самоздійснення як його підсумку, коли цінності й цілі людини отримують відповідну реалізацію. Основною специфікою самоздійснення вважається його залежність від вікового періоду. Сам розвиток особистості складається з трьох взаємозалежних складових: 1) об’єктивної логіки життя як послідовності зовнішніх подій; 2) зміни переживань цих подій; 3) результатів власної діяльності. Таким чином, дослідник має три лінії, накладаючи які можна визначити загальне і специфічне особистісного розвитку людини.

Вивчаючи біографії представників різних соціальних шарів, Ш. Бюлер запропонувала 5-фазову концепцію життєвого циклу людини. Зміни фаз являють собою точки біфуркації, коли може змінюватися напрям розвитку.

1) Перша фаза охоплює період від народження до 16-20 років. Вона вважається тим, що передує самовизначенню, оскільки людина ще не має власної сім’ї і професійної діяльності й, таким чином, виноситься за межі життєвого шляху.

2) У другій фазі (з 16-20 років до 25-30 років) людина випробовує себе в різних видах діяльності, встановлює контакти з представниками протлежної статі в пошуках «другої половини». Ці дії є більше дифузними, не спрямованими, випадковими, проте це і є початок самовизначення. Особливість цієї фази – надії, як ескізи можливих шляхів подальшого життя.

¹ Окрім біографій досліджувалися дані 2000 респондентів за оригінальним опитувальником на 90 питань, розробленим сумісно з Е. Вірсмою

3) Третя фаза (від 25-30 до 45-50 років) настає, коли людина знаходить своє покликання або просто постійну тривалу роботу, коли в неї виникає власна сім'я. Це, на думку дослідниці, найбагатший період життя – зрілість. Зрілій людині властиві реалістичні очікування від життя, твереза оцінка власних можливостей, суб'єктивне переживання цього віку як апогею життя².

4) У четвертій фазі (від 45-50 до 65-70 років) людина завершує свою професійну діяльність, якісно змінюється родина, з якої йдуть дорослі діти. Людина підбиває підсумки своєї активної діяльності і своїх звершень. Для багатьох даний період – «важкий» вік внаслідок біологічного старіння, втрати репродуктивної здатності, усвідомлення кінцевості саме власного життя. У людей на цій фазі розвитку, за спостереженнями Ш. Бюлер, посилюється схильність до мрій, самотності, спогадів, до життя минулим. Це період перегляду власних цілей з урахуванням наявного професійного статусу, фізичного стану і стану справ в сім'ї.

5) У п'ятій фазі (від 65-70 років до смерті) більшість людей залишає професійну діяльність. У цей період люди залишають цілі, які вони ставили перед собою раніше. Збільшується потяг до дозвілля і спокою. Зменшується кількість і якість соціальних контактів. Це період надання смислу власного існування, підбиття підсумків, розгляд власного життя як цілісності.

Тож у підході Ш. Бюлер основний акцент в усвідомленні життєвого шляху робиться на *продукті індивідуального життя особистості, в якому це життя об'єктивно зафіксовано у вигляді зовнішніх подій, переживань щодо них і власних дій.*

Відзначимо, що паралельно з цим неявно розвивалася ідея життєвого шляху у психодинамічному напрямку психології. Так, наприкінці XIX – початку XX століть отримав поширення дослідницький напрям психобіографія, який пов'язують з засновником психоаналізу З. Фрейдом. Базовою його ідеєю тут стало пояснення основних фактів життя особи, її вчинків з точки зору внутрішніх процесів, конфліктів і властивостей її когнітивної і емотивної сфер. В якості об'єктів беруться критичні, поворотні моменти долі людини. Минуле людини у психобіографії є не об'єктивне реальне минуле, т.б. не самі по собі факти, але їх внутрішня суб'єктивна інтерпретація. Відбувається побудова власної історії через реконструкцію критичних життєвих подій, «життєвих сцен»³. Подальшому становлення психобіографії відбувається завдяки Е. Еріксону [12, 35].

² М. Рибніков у 1928 році ввів термін, а Б. Ананьєв розвинув науковий напрям «акмеологія» як комплексне вивчення людини на найвищій ступені її розвитку

³ Досить слухним з цього приводу є термін «археологія суб'єкта» (П. Рікер)

Проблематики життєвого шляху також торкався й А. Адлер, який у своїх теоретичних побудовах використовував ідею лінії життя, спрямованої на реалізацію життєвої мети, що структурується у життєвий стиль, а Г. Салліван вважав, що «історія життя людини – це перш за все процес пристосування до моделей і стандартів суспільства, в якому вона живе, що передається з покоління до покоління» [32; С. 99], сама особистість являє собою сукупність таких моделей інтерперсональних відносин.

В середині 30-х років ХХ століття проблема життєвого шляху стала актуальною для Б. Ананьєва, в контексті його досліджень з характерології і С. Рубінштейна в рамках питання самосвідомості особистості⁴.

С. Рубінштейн пропонує формулу усвідомлення власного життєвого шляху:

чим я був? => що я зробив? => чим я став?

Людина, яка зробила щось значуще, стає іншою. Проте, вважає науковець, мова не йде про зведення історії людського життя до переліку зовнішніх справ. Сутність – в опосередкованості розвитку особистості її справами. В діяльності психічний, духовний розвиток не тільки виявляється, але й здійснюється [32, с. 642].

На відміну від попередньо розглянутої позиції, С. Рубінштейн пропонує аналізувати життя, життєвий шлях, не сукупністю / послідовністю подій, але як цілісність в розрізі трьох типів життєвих відношень людини: відносини до предметного світу, ставлення до інших людей й самоставлення. Події тут виконують лише функції вузлових моментів, що визначають напрям життя на довгий період. Критичні ситуації пов'язуються ним з варіативністю життя.

З вказаного ми робимо висновок, що життєвий шлях особистості пов'язується з *системою / процесом встановлення відношень людини зі світом*.

В дещо іншому ключі бачить проблему життєвого шляху Б. Ананьєв⁵. В контексті власної теорії цілісного розвитку людини в єдиному життєвому циклі він виокремлює дві головні закономірності індивідуального розвитку людини – взаємозв'язки онтогене-

⁴ Як вважають К. Абульханова і А. Брушлінський, вперше до проблеми життєвого шляху С. Рубінштейн звернувся у 1935 році, даючи одночасно позитивну і критичну оцінку праці Ш. Бюлер 1928 р. [31, с. 641]. Вперше у друку термін «життєвий шлях особистості» використовується в якості складової назви глави 20 «Основ загальної психології» у виданні 1946 року

⁵ З другої половини 40-х й до середини 50-х років проблема життєвого шляху в радянській психології за політичних і ідеологічних причин не була актуальною. Таким чином, остаточного оформлення концепція набула вже у 60-х роках.

зу, як генетично програмованого перебігу індивідуального життя в біологічному часі, і життєвого шляху, що вибудовується за соціальними проектами історичного часу, датується історичними і біографічними подіями. «Життєвий шлях людини – це історія формування і розвитку особистості в певному суспільстві, сучасника певної епохи, ровесника певного покоління» [8, с. 90-91]

Онтогенез як послідовність біологічних фаз від народження до смерті виступає об'єктивним фактором життєвого шляху. Особистісна регуляція життя, планування життєвого шляху не можуть відбуватися без урахування природних строків життя, ступеня зрілості організму і мозку, обмежень здоров'я і віку. Сама можливість суб'єктивної регуляції життєдіяльності виникає не відразу, а поступово, у міру дозрівання мозку і його функцій і, разом з тим, по мірі становлення в процесах соціалізації інтелекту, самосвідомості, характеру. Перш ніж стати суб'єктом, людина існує як об'єкт багатьох соціальних впливів. Співвідношення суб'єктивних і об'єктивних регуляторів життєвого шляху – важливе питання біографічних досліджень, пункт перетину психології та етики. Психологічний аспект відповіді на це питання полягає у вивченні механізмів суб'єктивної регуляції особистістю свого життя і таким чином власного розвитку.

Науковець певною мірою розділяє позицію Ш. Бюлер констатуючи фазний характер розвитку особистості в цілому. Проте, він вважає, що у Бюлер мова йде про складову життєвого шляху – соціальну активність. Тут він виділяє чотири фази такої активності – підготовчу, старт, пік, і фініш. Зокрема, перша фаза – підготовча, а безпосередньо життєвий шлях особистості починається від його включення у суспільне життя як самостійного діяча [там же, С. 134]. Визначення аналогічних фаз у випадку життєвого шляху особистості – справа значно складніша. Безперечно лише, що підготовчі фази співпадають [там же, С. 137].

У структурі життєвого шляху Б. Ананьєв виділяє події, обставини, соціальне середовище, власне середовище розвитку, індивідуальний спосіб життя й ін. Причому подія (значуща) є центральним елементом, під яким ним розуміється факт, що суттєво змінює середовище і соціальну ситуацію розвитку, спосіб життя, структуру особистості, стає роздільною лінією фаз життя.

Отже, життєвий шлях в розумінні Б. Ананьєва відповідає *зафіксованим об'єктивним віхам розвитку особистості в історичному контексті суспільства, покоління, епохи*

У 70-х – 80-х роках проблематика життєвого шляху актуалізується насамперед у працях К. Абульханової, Л. Анциферової, Н. Логінової, Є. Головахи, О. Кроніка, Л. Сохань й ін.

Н. Логінова, розвиваючи ідеї Б. Ананьєва, основну увагу зосередила на розробці біографічного методу і методик [23]. Окрім того у сфері її інтересів щодо життєвого шляху опинилася проблема події у психології [22]. Подія, взагалі, є основною одиницею будь якого історичного процесу, у тому числі і біографії людини. Авторка стверджує, що «розуміння сутності події багато в чому визначає розуміння природи самого життєвого шляху в цілому [22]. Нею бачаться три групи подій у житті людини:

(1) *події середовища*, тобто дискретна змінна в обставинах її розвитку (життя), що трапилася не з волі й не за ініціативою суб'єкта. Це можуть бути макроподії, що відбуваються на рівні суспільства або великої спільноти, до якої належить людина, події у найближчому оточенні й т.з. «фатальні», що докорінно раптово змінюють її життя;

(2) *події-поведінки* людини у навколишньому середовищі, які Н. Логінова називає вчинками – одиницею суспільної поведінки людини. Вчинки вважаються обставинами в житті середовища, але у той же час, перетворюють умови розвитку самої людини. Вони не тільки слугують для досягнення конкретної мети, але й відкривають нові перспективи розвитку самого суб'єкта життя. С. Рубінштейн у [31, с. 642] писав «смілива людина вчиняє сміливо й благородна поводить себе благородно;але для того щоб стати сміливим, треба здійснити у своєму житті сміливі справи, й щоб стати дійсно благородним, – здійснити вчинки, які б наклали на людину цю печатку благородства»;

(3) події внутрішнього життя, або *події-враження*, які викликають довгі й інтенсивні переживання, які у свою чергу впливають визначення самим суб'єктом подальшого шляху власного життя.

Даний спосіб типологізації подій хоча й лежить в основі розмежування двох підходів, які В. Дружинін, аналізуючи проблему життєвого шляху, умовно назвав «московською» і «київською» школами «психології життя» [16, с. 26], у більш сучасних публікаціях Н. Логінової був частково переглянутий [25]. Дослідниця вводить новий термін «життєва подія», фіксуючи увагу не на загальних властивостях, а на її онтологічній специфіці. Це момент самовизначення особистості, з яким пов'язуються суттєві зміни в системі «Я» та у структурі мотивів. Життєві події мають характеристики: часу (короткотривалі – пролонговані), соціальної типовості – нетиповості, масштабу, контекстності – позаконтекстності, результативності. Однак, найбільш кардинальні зміни стосувалися введення у структуру життєвого шляху нової рівноположної до життєвої події одиниці дослідження – життєві обставини, і пов'язаний з ними конструкт життєвого вибору.

Тож можна бачити перехід до суб'єктивізації життєвого шляху. Таким чином, у запропонованому Б. Ананьєвим підході відмувається зміщення акценту з суспільно-історичного до суб'єктивно-онтологічного.

Основною специфікою підходів до життєвого шляху у 70-х – 80-х роках ми вбачаємо введення ідеї часу⁶. Зокрема, в підході К. Абульханової одним з значущих понять стає «своєчасність» як оптимальне узгодження часу діяльності із зовнішніми соціальними змінами, що вирішує протиріччя між часом особистісним і соціальним [6]. «Здатність особи регулювати, організовувати власний життєвий шлях як ціле, підпорядковане його цілям, цінностям є вищий рівень і істинна оптимальна якість суб'єкта життя» [6; с. 124], при цьому життєвий шлях особистості – це *те, що здатна вибудувати, створити з власного життя (з його необхідністю) сама особистість* (курсив О.В.) [3, с. 277]. Разом з оптимальною стратегією взаємодії особистості з суспільством існує три варіанти неоптимальних стратегій: 1) запізнення; 2) ігнорування; 3) квапливість. Таким чином стратегія життя як форма організації життєвого шляху пов'язується дослідницею з ефективністю регуляції соціального часу як ресурсу власної активності в умовах його ліміту або дефіциту. Індивід здатний до такої регуляції співвідносить власну активність з груповою, використовуючи свої ресурси / можливості лише за необхідності. Людина може сама як суб'єкт свого життя більшою чи меншою мірою включатися у соціальне життя. Причому, чим менше вона це робить, тим менш активною є її життєва позиція, що вважається негативним.

Полемізуючи з даним підходом, В. Дружинін відзначає [16, с. 47], що в усі часи соціальний час життя людини розподілявся між офіційним і неофіційним, «особистим». Проте значення даних частин життя і їх співвідношення в різні історичні часи, в різних культурах змінювалося. Саме сприйняття часу як скінченого ресурсу характеризує ставлення до життя як до цілого, а характер цього ставлення похідний від конкретних історичних умов. Тому постановка проблеми управління власним часом може розглядатися лише в одному з багатьох «варіантів життя».

Слід відзначити, що у перших працях, присвячених проблемі життєвого шляху [4; 5], К. Абульханова розглядає життєвий шлях як конкретизацію життєдіяльності особистості, яка у свою чергу може розглядатися як процес вирішення ряду задач. Людина тут через систему соціальних стереотипів співвідносить себе з обста-

⁶ Саме у 70-х роках у СРСР розгортаються масштабні проекти з дослідження способу, якості і стилю життя радянської людини, зокрема, через визначення кількості часу, що витрачається на різні його сфери (І. Бестужев-Лада, Т. Заславська й ін.).

винами життя. Стереотипи жорстко задані і виступають в якості обов'язкових вимог, що визначають спосіб життя людини. Однак людина сама визначає лінію своєї життєдіяльності, виділяючи тільки ті обставини, які в значній мірі можуть впливати на її життя. У цьому полягає вибірковість. Отже людина не завжди усвідомлює значимість подій і може пристосовуватися до обставин, які ніяк не впливають на її життя.

Включення обставин в хід свого життя є ознакою того, що індивід є суб'єктом власного життя [5]. Суб'єктивність виявляється і в способі інтерпретації дійсності. Тут важливу роль грають наслідки інтерпретації: чи змінюється позиція індивіда. Під позицією розуміється спосіб розв'язання суперечностей між об'єктивними і суб'єктивними відносинами. Вирішуючи життя як завдання, суб'єкт сам створює ситуацію невизначеності для того, щоб розв'язати цю проблему певним чином. Він вводить безліч можливостей і як суб'єкт виділяє єдину. Визначення життя як завдання підкреслює його індивідуальний характер, так як рішення задачі у кожного своє. При цьому окремі усвідомлювані індивідом обставини об'єднуються певним чином. Індивід не розглядається як окремий прояв дій, почуттів, свідомості і т. і.

Таким чином К. Абульхановою вводяться складові життєвого шляху – життєва позиція, життєва лінія, стратегія життя, життєва перспектива.

У подальшому різні аспекти запропонованого напрямку розвивалися й розвиваються В. Ковальовим, Л. Кублицькене, Т. Березіною, Д. Карпінським й ін.

На наш погляд, даний підхід може бути охарактеризований наступною схемою, яка є по-суті розгортанням наведеної вище форми С. Рубінштейна (рис. 1):

Проте, життєвий шлях тут пов'язується з *цілеспрямованою активністю людини як суб'єкта власного життя*.

Центральним місцем досліджень життєвого шляху Є. Головахи, О. Кроніка стала «суб'єктивна картина життєвого шляху»⁷ і пов'язаний з нею психологічний час особистості [15]. Вони сконструювали методики, що дозволяють дати її формально-кількісну оцінку. Сам метод, що лежав у їх основі, був названий – каузометрія («вимірюю причини»). В міждисциплінарних дослідженнях життєвого шляху О. Кронік, з посиланням на В. Хомика і В. Ковальова, виділяє три аспекти: об'єктивний, суб'єктивний і суб'єктивний. «Перший орієнтовано на прогноз майбутніх подій життя на основі типового життєвого розкладу представників соціальної групи, до якої особистість належить. Другий стосується прогнозу життєвого

⁷ Термін був запропонований Б. Ананьєвим, хоча подальших розробок у цьому напрямі він не проводив

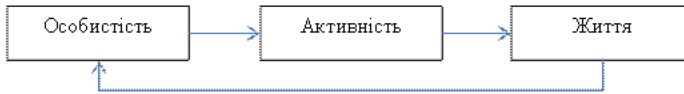


Рис. 1.

шляху на основі аналізу його картини в самосвідомості особистості і механізмів довготривалої саморегуляції. Третій аспект пов'язаний з прогнозом змін у самій суб'єктивній картині життя, виходячи з внутрішніх закономірностей її динаміки під впливом соціальних, природних, особистісних факторів. Для соціолога найбільший інтерес представляє перший аспект, для психолога – другий і третій, де в центрі уваги знаходяться власне психологічні регулятори життєвого шляху» [18, с. 247]. На думку О. Кроніка, центральним в психологічному дослідженні є третій аспект – без суб'єктивного минулого немає суб'єктивного майбутнього і об'єктивного теперішнього. Довгострокова регуляція майбутнього визначається стійкістю і динамікою картини життєвого шляху.

Резюмуючи вкажемо, що науковці досліджували життєвий шлях як *продукт усвідомлення особистістю власного життя*.

У середині 80-х років групою українських філософів, психологів і соціологів під керівництвом Л. Сохань⁸ було проведено дослідження життєвого шляху, у підґрунтя якого було закладено ідею про життя людини як продукт її життєтворчості. Загальна логіка побудови дослідження була наступною. Людське життя є складним соціальним явищем, тому передбачає власну багатогранність. Його цілісність обумовлюється певними системотвірними елементами, серед яких центральне місце посідає соціальна активність суб'єкта життя як інтегруюча характеристика його життєдіяльності. Серед основних форм прояву соціальної активності дослідники насамперед виділяють *життєздійснення* і *життєтворчість*, яка носить як безпосередній, так і опосередкований характер. Опосередковано людина творить власне життя здійснюючи виробництво необхідних засобів життя. У безпосередньому вигляді життєтворчість передбачає осмислення людиною власного призначення, вироблення життєвої концепції і життєвого кредо, свідомий вибір життєвих цілей і оформлення їх у життєву програму, життєвий план тощо.

У соціально-психологічному механізмі життєздійснення особливе значення мають життєва подія і життєвий досвід, на основі яких

⁸ До групи входили О. Злобіна, В. Тихонович, І. Мартинюк, Р. Ануфрієва, Н. Соболева, О. Кісельова, М. Недашковська, І. Бекешкіна, О. Донченко, М. Шульга, В. Рибаченко, Л. Шкляр, В. Українець, Є. Головаха, Н. Паніна та О. Кронік. Дане дослідження було складовою більш масштабного 10-річного проекту вивчення способу і стилю життя.

і формуються етапи життєвого шляху особистості, розгортається об'єктивна картина життя [18].

В обговорюваному дослідженні також, мабуть, вперше у вивченні життєвого шляху актуалізується питання його історизму⁹, тобто зв'язок історії життя окремої людини з тією чи іншою історичною епохою. Більшість дослідників такий зв'язок лише констатується, наприклад у вигляді колись поширеного в критичних оглядах шаблону «дитя своєї епохи». Динаміка життя особистості, розглянута у такому контексті, розгортається як результат рішення характерних протиріч конкретної історичної епохи в опозиції «людина – суспільство». Дослідниця пропонує визначити як провідне, що визначає динаміку життєвого шляху, протиріччя: «індивід як особистість» і «випадковий індивід».

Тож, життєвий шлях у даному підході усвідомлюється *продуктом специфічної діяльності особистості – життєтворчості*.

Окремої уваги заслуговує й підхід І. Кона до життєвого шляху як предмету міждисциплінарних досліджень [21]. Найважливіші процеси розвитку індивіда як особистості неможливо зрозуміти без урахування його взаємодії з іншими людьми і соціальними інститутами.

Змістовна характеристика процесів, властивостей і стадій індивідуального розвитку людини можлива або в системі онтогенезу, або в системі життєвого циклу, або в системі життєвого шляху. Однак ці системи не є, на думку науковця, рядоположними: життєвий шлях особистості включає в себе життєвий цикл індивіда, а цей, в свою чергу, включає онтогенез. Знаючи відповідні біологічні та соціальні закони, можна досить точно передбачити, коли, в якому середньому віці середній індивід даного суспільства зіткнеться з тими чи іншими проблемами, яким чином ці проблеми пов'язані одна з одною, від яких чинників залежить глибина і тривалість її переживання і які типові варіанти її розв'язання. Проте розглядаючи життєвий шлях особистості, об'єктивні дані доведеться доповнити суб'єктивними – це можуть бути будь-які події її індивідуального життя. Таким чином, І. Кон виділяє п'ять складових дослідження життєвого шляху: (1) ні процес, ні кінцевий результат розвитку людини не можна вважати односпрямованими, що ведуть до того ж самого кінцевого стану; (2) людина розвивається від зачаття до смерті, причому пластичність, здатність до зміни, зберігається на усьому життєвому шляху, хоча й в різній мірі; (3) різні люди розвиваються вкрай неоднаково, це породжує безліч біосоціальних, і індивідуальних відмінностей; (4) розвиток у різних сферах життєдіяльності детермінується множинними факторами, які не зводяться до однієї-єдиної системи

⁹ Ми не змогли знайти інші роботи, в яких би детально обговорювалася тема історизму життєвого шляху особистості

впливів; (5) людина не тільки продукт, але і творець свого власного розвитку. Щоб зрозуміти її життєвий шлях, необхідно враховувати безліч соціально-неструктурованих, випадкових життєвих подій, ситуацій і криз, а також тих способів, якими сама особистість дозволяє виникають перед нею завдання.

Отже, життєвий шлях в поглядах І. Кона усвідомлюється *об'єктивною психічною надбудовою над соціальним життєвим циклом і біологічним онтогенезом в процесі розвитку особистості.*

Новий сплеск наукової зацікавленості у проблематиці життєвого шляху виникає наприкінці 1990-х – початку 2000-х років, коли (1) марксистська парадигма у психології остаточно втратила свої чільні позиції і (2) відбулося проникнення психотерапевтичних і консультативних практик у теоретичну сферу. У цей період проходить критичний перегляд і переосмислення підходів до проблеми життєвого шляху, насамперед у рамках екзистенціальної і гуманістичної парадигм.

Так, В. Дружинін розглядає життя в контексті проблем екзистенційної психології [16]. Він спробував типологізувати «варіанти» життя, виділивши шість способів вибудовування життєвого шляху, які автор напівжартома називає: «життя як вступ до життя», «життя як сновидіння», «життя як витрата часу», «життя проти життя», «життя за правилами», «життя як досягнення» й «життя як творчість», «життя як предмет творчості». В якості основ для даної типології можна взяти три особистісні характеристики – спрямованість до- або від-життя, активність-пасивність і креативність-нормативність (див. рис. 2, 3).

Зі схеми можна бачити, що якщо оцінювати вказані бінарні характеристики в опозиції «добре – погано», приходимо висновку, що «найкращий» варіант життя є життя як творчість, та його вища ступінь життєтворчість, або життя як предмет творчості. Творчість, пише В. Дружинін, це процес спонукуваний лише внутрішнім станом душі, це процес породження нової реальності, яка може бути осмислена іншими, т.б. потенційна складова людської культури. З точки зору екзистенційної психології, це процес протистояння *смерті* – як одній з базових проблем життєіснування людини¹⁰ (М. де Унамуно, І. Ялом й ін.).

¹⁰ разом зі свободою, ізоляцією, смыслом

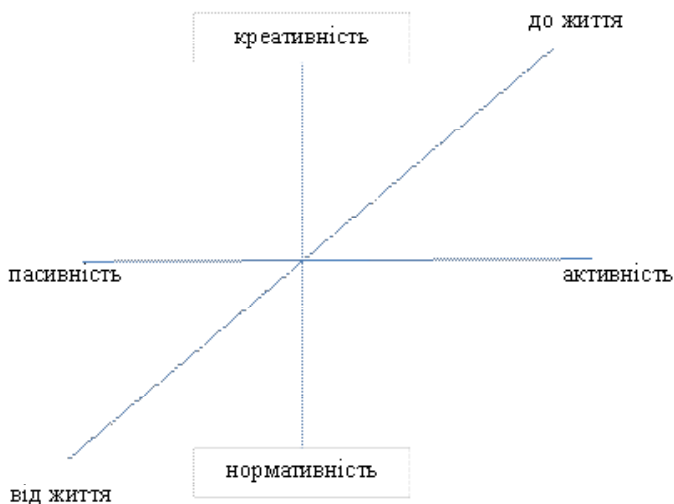


Рис. 2. Модель характеристик життєвого шляху (на основі типології В. Дружиніна)

<i>життя...</i>		Креативність	Нормативність
Активність	До життя	<i>.. як творчість і життєтворчість</i>	<i>.. як досягнення</i>
	Від життя	<i>.. проти життя</i>	<i>.. за правилами</i>
Пасивність	До життя	<i>.. як сновидіння</i>	<i>.. як підготовка до життя</i>
	Від життя		<i>.. як витрата часу</i>

Рис. 3. Типологія життєвого шляху (за В. Дружиніним)

Окремо розглядається автором випадок «життя проти життя». Основною проблемою тут є формування в людини вмінь, навичок і

установок виживати, боротися за власне життя з агресивним середовищем, з ворогом, в тому числі вбивати, і заміщення ними вмиль, навичок і установок жити і розвиватися. В когось це розвивається з дитинства, в когось – в результаті змін у житті, що призвели до тривалого існування в ситуації виживання. Люди, що повертаються з війни фізично, досить довго залишаються у війні ментально. Більше того, частково у ситуації війни з цією людиною живе і її найближче оточення – дружина, діти. Стандартні варіанти життя у такій моделі – це кримінальний світ, найманець у «гарячі» точки світу, революціонер-терорист. У світі такої людини зникають теперішнє і майбутнє. Її життя – постійне відтворення минулого (травмуючого), а єдиний спосіб позбавитися травми – зруйнувати світ, в якому це минуле відтворюється.

«Найгіршим» варіантами життя в поданій моделі вважається життя як витрата часу. В екзистенційному плані останнє – це життя як не-буття, тобто як смерть, коли відсутнє минуле та майбутнє, і нескінчене незаповнене нічим теперішнє. Повна свобода від зовнішньої дійсності. Основна проблема – як «вбити» час. Або, як часто відповідають сьогоденні діти своїм батькам на їх претензії щодо сидіння за комп'ютером, планшетом, мобільним телефоном чи перед телевизором, «а я не знаю, що мені робити».

Аналізуючи наробки нашої проблеми представлені в останні роки, відзначимо декілька підходів.

У традиційно подієвому підході В. Панок пропонує загальну схему життєвого шляху (рис. 37) [29, с. 147].

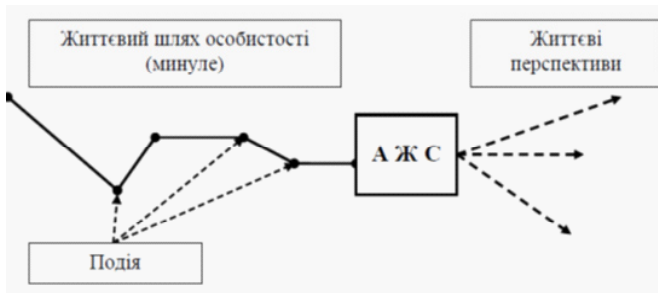


Рис. 4. Загальна структура життєвого шляху за В. Панком

Життєвий шлях особистості у баченні науковця являє собою індивідуально неповторну траєкторію складену з основних життєвих подій, що обумовили виникнення актуальної життєвої ситуації (АЖС) та вибір стратегії життя або сценаріїв поведінки, визначення життєвих перспектив у майбутньому як закінчення поточної і перехід до наступної АЖС.

Білоруський дослідник К. Карпинський, не тільки намагається розвинути ідеї К. Абульханової, але й проонує досить розгорнутий аналіз феноменів, пов'язаних з життєвим шляхом. На його думку, предметом даного напрямку є психологічні феномени, механізми і закономірності здійснення особистістю власного життя [41, с. 3].

Серед сучасних доробок проблеми життєвого шляху особливу увагу звертають на себе ідеї Т. Титаренко¹¹, яка обґрунтовує введення нового бачення, у контексті постмодерністського дискурсу – «як темпорально артикульовану актуалізацію бажаної інтерпретації конструювання себе і свого життя» [33, с. 17]. Життєвий шлях не є єдиною можливою траєкторією життя, він втрачає односпрямованість, ієрархічність, лінійність, не є «асфальтованою дорогою» від народження до смерті. Дослідниця наводить метафору «особистісного гіпертексту», сукупність нелінійно пов'язаних між собою текстів – історій життя, що самоорганізуються відповідно до обраних сюжетів. Подібно до того, як Інтернет – користувач заходячи на певний сайт (наприклад, Вікіпедія), обирає шляхом сьорфінгу нелінійну сукупність відвідуваних ним сторінок.

Підсумки нашого аналізу психологічних досліджень ми представимо у вигляді списку основних розумінь поняття «життєвий шлях». Він визначається як:

- ✓ *інструмент та / або матеріал вивчення структури особистості*
- ✓ *продукт індивідуального життя особистості, в якому це життя об'єктивно зафіксовано*
- ✓ *система / процес встановлення відношень людини зі світом*
- ✓ *об'єктивні віхи розвитку особистості в історичному контексті суспільства, покоління, епохи*
- ✓ *цілеспрямована активність людини як суб'єкта власного життя*
- ✓ *об'єктивна психічна надбудова над соціальним життєвим циклом і біологічним онтогенезом в процесі розвитку особистості*
- ✓ *продукт специфічної діяльності особистості – життєтворчості*
- ✓ *продукт усвідомлення особистістю власного життя*

Як бачимо, життєвий шлях особистості в сучасному психологічному дослідженні виступає на рівнях:

- 1) структурного компоненту особистості (І. Кон);

¹¹ Проблему особистісного досвіду з подібних позицій розробляє Н. Чепелева та її група [36].

- 2) продукту свідомості (З. Фрейд, О. Кронік, Т. Титаренко, В. Панок);
- 3) результату певної діяльності (Ш. Бюлер, Б. Ананьєв, Н. Логінова, Л. Сохань);
- 4) специфічної форми активності / діяльності (Г. Салліван, С. Рубінштейн, К. Абульханова, В. Панок);
- 5) об'єкта (матеріалу, інструменту, результату) дослідницької діяльності (Г. Хейманс, М. Рибніков, Т. Титаренко).

Література

1. Beitrage zur speziellen Psychologie auf Grund einer Messenuntersuchung, "Z. Psychol.", 42, 43, 45, 46, 49, 51, 1906–1909 (сумісно з Wiersma E.);
2. The Course of Human Life: A Study of Goals in the Humanistic Perspective / ed. by C. Buhler, F. Massarik. N.Y., 1968
3. Абульханова К. А., Березина Т.Н. Время личности и время жизни. - СПб.: Алетейя, 2001. - 304 с.
4. Абульханова-Славская К.А. О субъекте психической деятельности. – М., 1973.
5. Абульханова-Славская К.А. Развитие личности в процессе жизнедеятельности // Психология формирования и развития личности. – М., 1981. – С. 19-45.
6. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. – М. : Мысль, 1991. – 158 с.
7. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. М., 1977. 380 с.
8. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. – СПб. : Питер, 2001. – 272 с.
9. Анциферова Л. И. Методологические проблемы психологии развития. В кн.: Принципы развития в психологии. М.: Наука, 1978
10. Бестужев-Лада И. В. Опыт типологии социальных показателей образа жизни // Социол. исслед. 1980. –
11. Боцманова М.Э., Гусева Е.П. Николай Александрович Рыбников (обзор архивных материалов) // Вопросы психологии, № 6, 1997. – С. 96-108.
12. Бусыгина Н.П. Психоаналитическая интерпретация как исследовательская стратегия // Консультативная психология и психотерапия, № 4, 2012. – С. 60-84
13. Вовчик-Блаkitна О.О. Дитина в контексті сучасних соціокультурних тенденцій виховання // О.О.Вовчик-Блаkitна, Практична психологія і соціальна робота, 2008, № 9. – С. 1-5.
14. Выготский Л.С. Исторический смысл психологического кризиса // Л.С.Выготский. Собр. соч. В 6 т. Т. 1. М.: Педагогика, 1982. С. 386-389.
15. Головаха Е.И., Кроник А.А. Психологическое время личности. – М. : Смысл, 2008. – 267 с.
16. Дружинин В.Н. Варианты жизни. Очерки экзистенциальной психологии. – М. : ПЕР СЕ – СПб. : Иматон-М, 2000. –
17. Ермаков І.Г. Життєвий проект особистості : від теорії до практики : практико зорієнтований посібник. / І.Г. Ермаков, Д.О. Пузіков. – К. : Освіта України, 2007. – 212 с.

18. Жизненный путь личности (вопросы теории и методологии социально-психологического исследования) // Л.В.Сохань, Е.Г.Злобина, В.А.Тихонович и др., под ред. Л.В.Сохань. – К. : Наукова думка, 1987. – 281 с.
19. Змановская Е.В. Современный психоанализ. Теория и практика. – СПб. : Питер, 2011. – 283 с.
20. Ковалев В.И. Психологические особенности личностной организации времени жизни: Автореф. дис. канд. психол. наук. – М., 1979.
21. Кон И.С. Жизненный путь как предмет междисциплинарного исследования // Человек в системе наук. – М., 1989.
22. Логинова Н. А. Развитие личности и ее жизненный путь // Принципы развития в психологии / Отв. ред. Л.И. Анцыферова. М.: Наука, 1978. С. 156–172.
23. Логинова Н.А. Биографический метод в свете идей Б.Г. Ананьева // Вопросы психологии, № 5, 1986. – С. 104-112.
24. Логинова Н.А. Жизненный путь человека как проблема психологии // Вопросы психологии, № 1, 1985. – С. 103-109.
25. Логинова Н.А. События, обстоятельства жизненного пути и развитие личности // Психология жизненного пути личности: методологические, теоретические, методические и прикладные проблемы. Сборник научных статей. /Учреждение образования “Гродненский гос. ун-т им. Я.Купалы”; науч. ред.: Н.А. Логинова, К.В. Карпинский.- Гродно : ГрГУ, 2012. - 433 с. –Ел. ресурс: <http://psihologia.biz/razvitiya-akmeologiya-psihologiya/udk-159n-loginova-sobyitiya-obstoyatelstva-36809.html>
26. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. – Видання друге, перероблене та доповнене. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004. – 272 с.
27. Маляров Н.А. Жизненный путь человека: определение и содержание понятия // Электронный научный журнал «Личность в меняющемся мире: здоровье, адаптация, развитие», № 2, 2013. – С. 8-21. Ел. ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/zhiznennyy-put-cheloveka-opredelenie-i-soderzhanie-ponyatiya>.
28. Панок В.Г. Життєвий шлях особистості як категорія прикладної психології // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Психологічні науки. - 2014. - Вип. 2.12. - С. 146-151.
29. Панок В.Г., Рудь Г.В. Психологія життєвого шляху особистості: Монографія. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 280с.
30. Подвойский Д.Г., Хайруллина Л.М. Социологические идеи Вильгельма Вундта // <http://www.nir.ru/sj/sj/sj2-01pod.html>
31. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и Мир. – . –СПб. : Питер, 2003. – 512 с.
32. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. –СПб. : Питер, 2004. – 713 с.
33. Салливан Г. Интерперсональная теория психиатрии. – СПб.: Ювента . М.: КСП, 1999. – 347 с.

34. Титаренко Т.М. Життєвий шлях особистості в постмодерністському дискурсі / Т. Титаренко // Психологія особистості. - 2010. - № 1. - С. 11-18. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/По_2010_1_4
35. Фрейджер Р., Фейдимен Дж. Личность. Теории, упражнения, эксперименты. – М. : Прайм-Еврознак, 2006. – 704 с.
36. Чепелева Н.В. Особистий досвід суб'єкта у контексті психологічної герменевтики / Н.В. Чепелева // Людина. Суб'єкт. Вчинок : Філософсько-психологічні студії. – К. : Либідь, 2006. – С. 280-302
37. Швалб Ю.М. Еколого-психологічні виміри способу життя, Ю.М. Швалб, Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України. – Т. 1, Вип. 5, Ч. 2. – К.: Міленіум. – С. 294-301.
38. Социалистический образ жизни и всестороннее развитие личности, – К. : Наукова думка, 1978.— 343 с.
39. Образ жизни : Теоретические и методологические проблемы.— Киев, 1980.— 299 с. Стиль жизни личности ; Теоретические и методологические проблемы.— Киев, 1982,— 372 с.
40. Данченко Е. А., Сохань Л. В., Тихонович В. А. Формирование разумных потребностей личности,— Киев, 1984.— 223 с.
41. Карпинский К.В. Психология жизненного пути личности: Учеб. пособие / К.В.Карпинский. – Гродно: ГрГУ, 2002. – 167 с.

Spysok vykorystanyh dжерel

1. Beitrage zur speziellen Psychologie auf Grund einer Messenuntersuchung, "Z. Psychol.", 42, 43, 45, 46, 49, 51, 1906–1909 (sumisno z Wiersma E.);
2. The Course of Human Life: A Study of Goals in the Humanistic Perspective / ed. by C. Buhler, F. Massarik. N.Y., 1968
3. Abul'hanova K. A., Berezyna T.N. Vremja lychnosty y vremja zhyzny. - SPb.: Aletejja, 2001. - 304 s.
4. Abul'hanova-Slavskaja K.A. O sub'ekte psyhycheskoj dejatel'nosti. – М., 1973.
5. Abul'hanova-Slavskaja K.A. Razvytye lychnosty v processe zhyznedejatel'nosti // Psychologyja formirovanyja y razvytyja lychnosty. – М., 1981. – S. 19-45.
6. Abul'hanova-Slavskaja K.A. Strategyja zhyzny. – М. : Мысль, 1991. – 158 s.
7. Anan'ev B. G. O problemah sovremennogo chelovekoznanija. М., 1977. 380 s.
8. Anan'ev B. G. Chelovek kak predmet poznanya. – SPb. : Pyter, 2001. – 272 s.
9. Ancyferova L. Y. Metodologicheskye problemy psychology razvytyja. V kn.: Prynсypы razvytyja v psychology. М.: Nauka, 1978
10. Bestuzhev-Lada Y. V. Oпыt typologyy socyal'nyh pokazatelej obraza zhyzny // Socyol. yssled. 1980. –
11. Восманова М.Э., Guseva E.P. Nikolaj Aleksandrovych Rybnykov (obzor arhyvnyh materialov) // Voprosы psychology, № 6, 1997. – S. 96-108.
12. Busygyna N.P.Psyhoanalyticheskaja ynterpretacyja kak yssledovatel'skaja strategyja // Konsul'tatyvnaja psychologyja y psyhoterapyja, № 4, 2012. – S. 60-84

13. Vovchuk-Blakytyna O.O. Dytna v konteksti suchasnyh sociokul'turnyh tendencij vyhovannja // O.O.Vovchuk-Blakytyna, Praktychna psihologija i social'na robota, 2008, № 9. – S. 1-5.
14. Vygotskij L.S. Ystorycheskij smysl psihologicheskogo kryzysa // L.S.Vygotskij. Sobr. soch. V 6 t. T. 1. M.: Pedagogyka, 1982. S. 386-389.
15. Golovaha E.Y., Kronyk A.A. Psihologicheskoe vremja lychnosti. – M. : Smysl, 2008. – 267 s.
16. Druzhynyn V.N. Varyanty zhyzny. Oчерky эkзистенциальной психологии. – M. : PER SJe – SPb. : Ymaton-M, 2000. –
17. Jermakov I.G. Zhyttjyvij proekt osobystosti : vid teorii' do praktyky : praktyko zorientovanyj posibnyk. / I.G. Jermakov, D.O. Puzikov. – K. : Osvita Ukraїny, 2007. – 212 s.
18. Zhyznennyj put' lychnosti (voprosy teoryy y metodology social'no-psihologicheskogo yssledovanyja) // L.V.Sohan', E.G.Zlobyna, V.A.Tyhonovych y dr., pod red. L.V.Sohan'. – K. : Naukova dumka, 1987. – 281 s.
19. Zmanovskaja E.V. Sovremennyj psyhoanaliz. Teoryja y praktyka. – SPb. : Pyter, 2011. – 283 s.
20. Kovalev V.Y. Psihologicheskые osobennosti lychnostnoj organizacyy vremeny zhyzny: Avtoref. dys. kand. psihol. nauk. – M., 1979.
21. Kon Y.S. Zhyznennyj put' kak predmet mezhdyscyplynarnogo yssledovanyja // Chelovek v systeme nauk. – M., 1989.
22. Logynova N. A. Razvytye lychnosti y ee zhyznennyj put' // Pryncyp razvytyja v psihologii / Otv. red. L.Y. Anсyferova. M.: Nauka, 1978. S. 156–172.
23. Logynova N.A. Vyografycheskij metod v svete ydej B.G. Anan'eva // Voprosy psihologii, № 5, 1986. – S. 104-112.
24. Logynova N.A. Zhyznennyj put' cheloveka kak problema psihologii // Voprosy psihologii, № 1, 1985. – S. 103-109.
25. Logynova N.A. Sobыtyja, obstojatel'stva zhyznennogo puty y razvytye lychnosti // Psihologija zhyznennogo puty lychnosti: metodologicheskые, teoreticheskie, metodicheskie y prykladnye problemy. Sbornyk nauchnyh statej. /Uchrezhdenye obrazovanyja “Grodnenskyj gos. un-t ym. Ja.Kupaly”; nauch. red.: N.A. Logynova, K.V. Karpynskij.- Grodno : GrGU, 2012. - 433 s. –El. resurs: <http://psihologia.biz/razvitiya-akmeologiya-psihologiya/udk-159n-loginova-sobyitiya-obstoyatelstva-36809.html>
26. Maksymenko S.D. Zagal'na psihologija: Navchal'nyj posibnyk. – Vydannja druge, pereroblene ta dopovnene. – Kyї'v: «Centr navchal'noi' literatury», 2004. – 272 s.
27. Maljarov N.A. Zhyznennyj put' cheloveka: opredelenye y sodержanye ponjatya // Электронный научный журнал «Lychnost' v menjajushhemsja myre: zdorov'e, adaptacyja, razvytye», № 2, 2013. – S. 8-21. El. resurs: <https://cyberleninka.ru/article/n/zhiznennyy-put-cheloveka-opredelenie-i-soderzhanie-ponyatiya>.
28. Panok V.G. Zhyttjyvij shljah osobystosti jak kategorija prykladnoi' psihologii' // Naukovyj visnyk Mykolai'vs'kogo derzhavnogo universytetu imeni V. O. Suhomlyns'kogo. Serija : Psihologichni nauky. - 2014. - Vyp. 2.12. - S. 146-151.

29. Panok V.G., Rud' G.V. Psychologija zhyttjеvеgо shljаhu osobystosti: Monografija. – K. : Nika-Centr, 2006. – 280s.
30. Podvojskij D.G., Hajrullyna L.M. Socyologycheskye ydey Vyl'gel'ma Vundta // <http://www.nir.ru/sj/sj/sj2-01pod.html>
31. Rubynshtejn S.L. Vytye y soznanye. Chelovek y Myt. – . –SPb. : Pyter, 2003. – 512 s.
32. Rubynshtejn S.L. Osnovy obshhej psyhologyy. –SPb. : Pyter, 2004. – 713 s.
33. Sallyvan G. Ynterpersonal'naja teoryja psyhyatryy. – SPb.: Juventa . M.: KSP , 1999. – 347 s.
34. Tytarenko T.M. Zhyttjеvyj shljаh osobystosti v postmodernists'komu dyskursi / T. Tytarenko // Psychologija osobystosti. - 2010. - № 1. - S. 11-18. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Po_2010_1_4
35. Frejdzher R., Fejdymen Dzh. Lychnost'. Teoryy, uprazhnenyja, eksperymenty. – M. : Prajm-Evroznak, 2006. – 704 s.
36. Chepeljeva N.V. Osobystyj dosvid sub'jekta u konteksti psyhologichnoi' germenевtyky / N.V. Chepeljeva // Ljudyna. Sub'jekt. Vchynok : Filosoфs'ko-psyhologichni studii'. – K. : Lybid', 2006. – S. 280-302
37. Shvalb Ju.M. Ekologo-psyhologichni vymiry sposobu zhyttja, Ju.M. Shvalb, Aktual'ni problemy psyhologii': Zb. nauk. prac' Instytutu psyhologii' imeni G. S. Kostjuka APN Ukraїny. – T. 1, Vyp. 5, Ch. 2. – K.: Milenium. – S. 294-301.
38. Socyalystycheskij obraz zhyzny y vsestoronnee razvytye lychnosti, – K. : Naukova dumka, 1978.— 343 s.
39. Obraz zhyzny : Teoretycheskye y metodologycheskye problemy.— Kyev, 1980.— 299 s. Styl' zhyzny lychnosti ; Teoretycheskye y metodologycheskye problemy.— Kyev, 1982,— 372 s.
40. Danchenko E. A., Sohan' L. V., Tyhonovych V. A. Formyrovanye razumnyh potrebnostej lychnosti,— Kyev, 1984.— 223 s.
41. Karpinskij K.V. Psihologija zhiznennogo puti lichnosti: Ucheb. posobie / K.V.Karpinskij. – Grodno: GrGU, 2002. – 167 s

Верник А.Л. Проблематика “жизненного пути” в психологическом исследовании

В статье осуществлен теоретический анализ становления понятия «жизненный путь» в психологическом исследовании. Прослежено подходы к его определению, функций и структуры в рамках различных отечественных и зарубежных школ. Предложено разграничивать концепции жизненного пути личности, разделив их на три группы. В первой жизненный путь понимается объективным этапом развития человека - надстройкой над социальными циклами и биологическим онтогенезом. Во второй - продуктом сознания, в котором отражено жизни самого человека. К третьей группе были отнесены подходы, в которых жизненный путь осознается направленной активностью индивида к собственной жизни в его целостности. При этом субъективная картина жизненного пути понимается продуктом осознание личностью собственной жизни как некой целостности в процессе его проживания.

Ключевые слова: *жизненный путь, жизнедеятельность, личность, сознание, деятельность, событие, жизненный выбор, образ жизни.*

Vernik O.L. The problems of “life path” in the psychological researches

The article analyzes the development of the concept of “life path” in a psychological study. Approaches to its definition, functions and structure within different national and foreign schools are traced. It is proposed to delineate the concepts of the way of life of the individual, dividing them into three groups. In the first life way it is understood the objective stage of human development - superstructure over social cycles and biological ontogenesis. In the second - the product of consciousness, which reflects the life of the man himself. The third group included approaches in which the way of life is realized by the directed activity of the individual to his own life in his integrity. In this case, the subjective picture of the way of life is understood as the product of awareness of the personality of his own life as a certain integrity in the process of his residence. article deals with the psychological rehabilitation practice to help the individual in crisis situations.

We understand «crisis» as a problem that the individuals have, which they can't escape and which they can't solve in a short period of time and familiar way. This condition, which arose as a result of the accumulation of unresolved important issues, controversies or events that led to the loss of meaning previous lifestyle, behavior and activity. Saying «life crisis situation», we talk about the circumstances that led to personal crisis.

The important factor in the rehabilitation process is psychologist's understanding the essence of the crisis situation in life and severity of individual experiences. The success of rehabilitation, which aim is to see the restoration of physical, social and psychological health, is in deep and comprehensive understanding of the mechanisms involved in intrapsychological experience and overcome the circumstances that go beyond everyday life rehab. The important role in psychological practice is given to stages of individual's responses, that define the strategy and direction of professional intervention.

Every life crisis is the important opportunity for correction life, filling it with new content. It requires conscious solving the problem of the sense of life; leads to acceptance of reality as it really is, requiring abandonment of illusions. A person with a productive attitude, what is focused on psychological rehabilitation, makes it much easier because person has no fear of novelty, they believe in the possibility of growth, self-improvement and they're ready to seek new meanings.

The effective method of rehabilitation process in crisis situations is a narrative method as the important way of rethinking and integration of stressful circumstances in personal experience.

Keywords: *life path, livelihoods, personality, consciousness, activity, event, life choices, way of life.*